

Wieże telegrafu optycznego w krajobrazie Francji

Danuta Herkt-Knapp

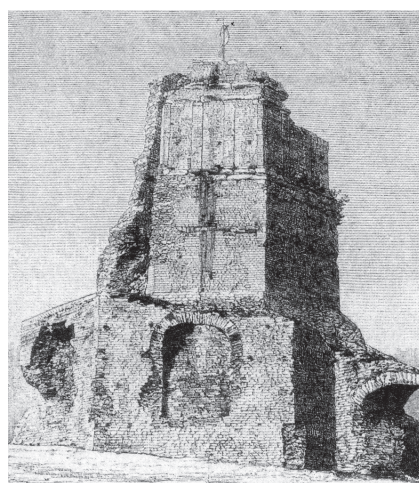
Optical Telegraph Towers in the French Landscape

Wstęp

Introduction

Pierwsze systemy przekazywania informacji stosowane były w Chinach, ok. XIII wieku p.n.e. Władcy zaprowadzili komunikację postańczą pomiędzy ważniejszymi miastami a prowincją. Taki system panował również w starożytnym Egipcie, Asyrii, Persji i Grecji.

W szczególnych przypadkach, gdy czas przekazu informacji odgrywał bardzo ważną rolę korzystano z pomocy sygnałów dymnych. Sposób ten znany był od najdawniejszych czasów na całym świecie. Pierwszą informację w źródłach pisanych o tego typu systemie można odnaleźć w przekazie o upadku Troi. Agamemnon przesłał wiadomość swojej żonie za pomocą sieci sygnalizacyjnej składającej się z dziewięciu stacji. Sygnalizacją dymną (po pochodnie nasączone substancjami wydzielającymi bardzo duże ilości dymu, np. smołą lub żywicą) przekazywano wiadomości z jednej stacji do drugiej.

W Europie, organizacja zwana później pocztową, utworzona została w I wieku przed Chrystusem, pod panowaniem cesarza rzymskiego Augusta. On to właśnie nakazał utworzyć sieć komunikacyjną, podzieloną na krótsze odcinki stacjami konnymi oraz magazynami z zaopatrzeniem. System zwany „cursus publicus” pozwalał na pokonanie trasy najszybciej jak to tylko było możliwe przy jednoczesnej wymianie koni w zajazdach. Kurierzy służący na potrzeby państwa pokonywali dziennie dystans do 150 km¹. Niestety, wraz z upadkiem cesarstwa rzymskiego w V wieku naszej ery, nastąpił upadek „cursus publicus”. Ponowny rozwój komunikacji postańskiej oraz całej infrastruktury zajazdów nastąpił we Francji za panowania Ludwika XI, ok. 1477 roku. Z początku bardzo prowizoryczny sposób komunikacji pocztowej używany był wyłącznie na potrzeby najwyższego władcy, gubernatorów prowincjonalnych, itp.

W 1480 roku Ludwik XI wydał edykt, na mocy którego z urzędzeń pocztowych mogły korzystać nie tylko instytucje państwowe, lecz także osoby prywatne, oczywiście za specjalnymi opłatami.

Wysyłanie i dystrybucja korespondencji pozostały w przywileju poczty królewskiej i uniwersyteckiej aż do końca XVI wieku, do momentu, w którym nastąpiły publiczne usługi pocztowe.

Magane k. Niems (Francja) – wieża sygnalizacyjna z I wieku p.n.e.

Magane, Niems (France) – signalization tower from the 1st century A.C.

Zajazdy pocztowe

Post Inns

Rozwój sieci zajazdów pocztowych następował bardzo prędko od XVI wieku, aż do połowy wieku XIX. W 1584 roku naliczono ok. 252 zajazdy, a już w 1850 roku ich liczba wzrosła do dwóch tysięcy. Mniejsze kubaturowo zajazdy, jak ten w Lyons la Forêt, stawiano niekiedy w ciągu zabudowy miasteczek lub wsi. Wszystkie jednak wymagały dobrego i łatwego dojazdu oraz dużego placu postojowego pozwalającego na sprawne manewrowanie powozami.

Zachowane zajazdy pocztowe wznoszone były z kilku rodzajów materiałów budowlanych. Najczęściej stosowano jednak materiał naturalny (drewno i kamień polny) w różnych zestawieniach. Kamień jako materiał ciężki pojawiał się zwykle w fundamentach i ścianach przyziemia. Także cokoły wykonywano z kamienia, zwłaszcza gdy budynek stał na pochyłym terenie.

Drugi typ zajazdów pocztowych, to obszerne założenia budowlane połączone z wielkimi gospodarstwami rolnymi. Oprócz głównego budynku zajazdu, dookoła wewnętrznego dziedzińca wznoszono budynki gospodarcze takie jak stajnie, stodoły, magazyny paszy, siana itp. Rzadko kiedy pokoje mieszkalne właściciela i jego rodziny sytuowane były w osobnym budynku.

Lyons la Forêt – widok zajazdu od strony ulicy

Lyons la Forêt – view from the street

Bardziej zamożni właściciele zajazdów pocztowych posiadali dodatkowo kilka budynków mieszkalnych dla służby, a czasami nawet własne kuźnie. Stacje oddalone były jedna od drugiej w odległości około 4 mil. Obowiązkiem każdego z pocztmistrzów było trzymanie zawsze czterech do pięciu koni gotowych w każdej chwili do jazdy.

W bardzo dobrym stanie zachował się zajazd pocztowy w miejscowości Gournay-sur-Aronde. Naturalny materiał zastosowany został w konstrukcji wszystkich budynków, od budynku mieszkalnego po gospodarce, od fundamentów po dach. Kształty dachów bywały zwykle dwuspadowe o dość dużym spadku. Czasami w budynkach gospodarczych spotkać można dachy pulpitowe, lecz naprawdę bardzo rzadko.

Lyons la Forêt (Normandia, Francja) – szyld zajazdu pocztowego z 1571 roku

Lyons la Forêt (Normandy, France) – post inn sign from 1571

Zajazd pocztowy w Gournay-sur-Aronde – widok na dziedziniec wewnętrzny i zabudowania gospodarcze

Post inn in Gournay-sur-Aronde – view inner yard and facilities

Mimo że od założenia zajazdu pocztowego niewiele uległo zmianie, w chwili obecnej obiekt nie ma już nic wspólnego z dawną funkcją. Nadal jednak jego bramy stoją otworem dla każdego zainteresowanego historią francuskich obiektów pocztowych.

W czasach Wielkiej Rewolucji Francuskiej przywilej fermy pocztowej został zniesiony. Poczty zostały podporządkowane bezpośrednio rządowi państwa. Umieszczenie pierwszych skrzynek pocztowych w miejscach dogodnych dla publiczności pozwalało na nadawanie korespondencji o każdej porze dnia i nocy².

Upadek poczty konnej nastąpił z zakładaniem połączeń kolejowych. Połączenia konne zostały jednak utrzymane na drogach wiejskich aż do początku XX wieku.

Telegraf optyczny

Optical telegraph

Liczne doświadczenia w przesyłaniu informacji na dalekie odległości miały miejsce w drugiej połowie XVIII wieku, ale żadne z nich nie doczekało się długoterminowego zastosowania w praktyce. Jednym z nielicznych wynalazków, który pozostał w użyciu ponad pół wieku był

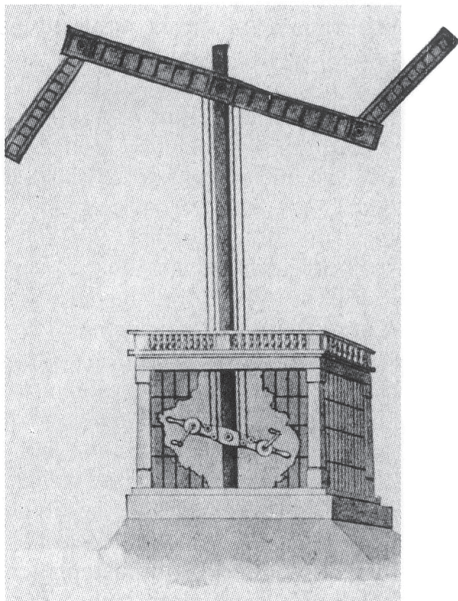
Zajazd pocztowy w Gournay-sur-Aronde (Oise, Francja) – widok z placu głównego

Post inn in Gournay-sur-Aronde (Oise, France) – view from the main square

wynalazek braci Chappe – optyczny system telegraficzny.

W 1793 roku Claude Chappe przedstawił Konwentowi Narodowemu Republiki modele wież, tak zwane semaforey³ i uzyskał zgodę na utworzenie połączenia telegraficznego na dystansie 190 km (120 mil). Linia złożona z 15 stacji między Paryżem a Lille rozpoczęła swą działalność w sierpniu 1794 roku i szybko osiągnęła oczekiwany sukces.

W ciągu następnych kilku dziesięcioleci, połączenie telegraficzne Francji doczekało się 556 stacji pokrywających swym zasięgiem 4700 km (ponad trzy tysiące mil) i łączących Paryż z 29 największymi francuskimi miastami.

Jeden z pierwszych telegrafów C. Chappe, umieszczony na dachu Luwru w Paryżu

One of the first telegraphs made by C. Chappe, placed on the roof of Louvre in Paris (France)

System braci Chappe opierał się na obserwacji przy pomocy lunet, sygnałów nadawanych z sąsiedniej stacji oddalonej około 10 kilometrów. Ramiona semafora mogły być ustawione w 256 różnych pozycjach. 94 z nich były używane do tworzenia kodu 8930 haseł.

Przy dobrej widoczności wiadomości z Calais, liczące około stu sygnałów, docierały do Paryża w przeciągu 1 godziny i 15 minut (dystans ok. 300 kilometrów).

Na każdej stacji pracowało dwóch operatorów. Obowiązkiem jednego z nich było obserwowanie przez teleskop sąsiedniego semafora, drugi natomiast odpowiedzialny był za sterowanie semaforem stacji,

Bordeaux (Francja) – kościół Świętego Michała oraz telegraf braci Chappe

Bordeaux (France) – church of St. Michael and the telegraph of Chappe brothers

na której pracował. Operatorzy nie mogli rozkodować informacji. Zobowiązani byli do powtórzenia takich sygnałów jakie sami otrzymali. Ogólnie na wszystkich stacjach telegraficznych we Francji pracowało ponad 1000 osób. Podobny system szybko znalazł zastosowanie w Szwecji, Danii, Finlandii, Niemczech, Hiszpanii oraz Anglii.

↖	↗	↘	↙	↕	↔	↗	↘
A	a	B	b	C	c	D	d
[	]	↖	↗	↘	↙	↗	↘
E	e	F	f	G	g	H	h
↑	↓	↖	↗	↘	↙	↗	↘
I	i	K	k	L	l	M	m
↖	↗	↘	↙	↕	↔	↗	↘
N	n	O	o	P	p	Q	q
↖	↗	↘	↙	↕	↔	↗	↘
R	r	S	s	T	t	U	u
↖	↗	↘	↙	↕	↔	↗	↘
V	v	W	w	Z	z	À	à
↖	↗	↘	↙	↕	↔	↗	↘
J	j	Ö	ö	Ü	ü	Ch	ch
↖	↗	↘	↙	↕	↔	↗	↘
Sch	sch	/	/	?	!	.	:
↖	↗	↘	↙	↕	↔	↗	↘
(	)	1.	2.	3.	4.	5.	6.
↖	↗	↘	↙				
7.	8.	9.	0.				

Alfabet optycznego systemu telegraficznego braci Chappe

Optical telegraphy alphabet made by Chappe brothers

Cond (Francja) – wieża dla telegrafu optycznego, 1794 rok

Cond (France) – optical telegraph tower, 1794

Wieża telegrafu w krajobrazie kulturowym

Telegraph tower in cultural landscape

W niskiej zabudowie siedzib ludzkich swoją bryłą i wysokością wyróżniały się przeważnie kościoły, zespoły klasztorne, liczne zamki oraz założenia pałacowe i dworskie⁴. Wśród niewysokiej zabudowy osiemnastowiecznej Francji istotnym elementem krajobrazu były wieże tele-

grafów optycznych. Wciśnięte pomiędzy zabudowania lub dumnie stojące wśród pól reprezentowały postęp cywilizacji w dziedzinie przekazywania informacji na dalekie dystanse.

Ostatecznym ciosem dla nich okazało się wynalezienie telegrafu elektrycznego, który nie wymagał już specjalnych obiektów. Wystarczyły jedynie zaadaptowane na ten cel części poddasza lub nadbudowane fragmenty ostatniej kondygnacji, jak to widać na zdjęciu przedstawiającym budynek pocztowy z Orleanu (Francja).

Nad ostatnią kondygnacją poczty dobudowano pomieszczenie służące zapewne jako stacja nadawcza telegrafu elektrycznego.

Telegraf optyczny został w krótkim czasie zastąpiony telegrafem elektrycznym. Budowa nowych linii telegraficznych bardzo szybko postępowała w Niemczech, Anglii, Hiszpanii, a także w samej Francji. Z roku na rok monumentalne wieże telegrafu optycznego traciły swój prestiż i miejsce w krajobrazie. Nastąpiła nowa epoka. Wiek XIX, kiedy transmisja informacji nie była uzależniona od pogody ani pory dnia. Telegrafia elektryczna w ciągu kilkudziesięciu lat całkowicie wyparła system telegrafii optycznej, stosowany w XVIII wieku.

Zakończenie

Concluding remarks

Obiekty służące usługom pocztowym stanowią specyficzną grupę zabudowy miast i miasteczek. Dla wielu z nich czas nie okazał się jednak łaskawy. Rozwój techniki i technologii w dużej mierze przyczynił się do ich upadku. Większa część ze wzniesionych wież telegrafu optycznego uległa całkowitemu zniszczeniu, inne zatraciły swój pierwotny wygląd i funkcję. Zajazdy pocztowe przeszły w ręce prywatnych właścicieli i teraz oni są w stanie decydować o ich przyszłym losie.

W XXI wieku pogoń za czasem ogarnęła prawie wszystkich. Rzadko kto chodzi na pocztę aby wysłać telegram. Łatwiej zadzwonić lub wysłać list korzystając z sieci internetowej. Nikomu nawet nie przyjdzie na myśl, że to właśnie system telegrafu optycznego braci Chappe był pierwszą zorganizowaną siecią telekomunikacyjną.

Zdjęcia wykonała autorka.

Photographs by the author.

Danuta Herkt-Knapp

Doktorantka na Wydziale Architektury Politechniki Wrocławskiej

Post-graduate student at Technical University in Wrocław

Przypisy

¹ Nazwę „postes” spotykamy po raz pierwszy jako określenie jazdy kurierskiej i od tego czasu słowo to utarło się we wszystkich państwach i oznacza to samo: instytucję pocztową.

² Jak pisze Karol Philipp, skrzynki na listy znane były w tym czasie w niektórych miastach Włoch. Władze miejskie rozwieszały tzw. tamburi, a mieszkańcy, bez ujawniania swojego nazwiska, mogli wrzucać do nich skargi na podejrzanych obywateli.

³ Na szczycie każdej z wież zamontowane były urządzenia przypominające dzisiejsze semafony kolejowe. Ruchome ramiona odpowiednio ustawione przedstawiały liczby oznaczające słowa lub całe zdania.

⁴ Na dawnych wsiach domy mieszkalne budowano przeważnie jako jednokondygnacyjne ze spadzistym dachem, natomiast w miastach przeważały budynki dwu- lub trzykondygnacyjne.

Literatura

1. Borcz Z., *Polskie pocztę*, Wrocław 1992.
2. Holzmann G., *The ties that bound*, Boston 1995.
3. Paulian L., *La poste aux lettres*, Paris 1898.
4. Philipp K., *Zarys historii poczty, ze szczególnym uwzględnieniem historii poczty polskiej*, Bydgoszcz 1927.
5. *Kronika techniki*, Warszawa 1992.

Pozostałe ilustracje

źródło: Muzeum Poczty w Paryżu.

Orlean (Francja) – budynek pocztowy ze stacją nadawczą telegrafu elektrycznego Poczta z 1915 roku. Zbiory własne

Orlean (France) – post building with electrical telegraph station